Traducerea ca formă de achiziție a conceptelor şi mentalităților*

DE

Alexandru **GAFTON**

Deşi facultatea limbajului este umană, formele concrete de manifestare a acestuia, limbile naționale, generează căi diferite de conceptualizare a realității ontice, nuanțînd atît această realitate, cît şi modalitățile de parcurgere, de acțiune şi de raportare în şi la orice realitate ori ficțiune. Fără ca acest dat să presupună prin sine ierarhii, simpla existență a diferențelor astfel generate este de natură să inducă specificități, adică limite. Faptul este evident la studiul traducerii ca posibilitate şi ca act. Prin traducere, se încearcă nu doar simpla înțelegere a unui conținut comun, dar exprimat în formele specifice unei limbi naționale, ci - mai ales - transferul şi sincronizarea spiritului uman, aşa cum s-a dezvoltat el în şi prin sînul şi limba unei comunități. Toate acestea deoarece, traducerea constituie modalitatea prin care o comunitate încearcă înțelegerea şi translarea elementelor individualizante şi chiar ireductibile ale unei alte comunități.

Cu toate că nu toți traducătorii au posibilitatea de a ajunge la texte nedistorsionate, comportamentul general al acestora conține şi acea constantă prin care - mai cu seamă în cazul textului sacru - se încearcă atenuarea sau învăluirea secvențelor care par a fi incompatibile cu imaginea generală a unui astfel de text. O astfel de situație arată că, deşi un astfel de comportament este cît se poate de firesc în sine, înainte de orice fel de intervenție a traducătorului sau revizorului este imperioasă corecta, completa şi buna înțelegere a textului. Orice opțiune poate avea cale liberă - cel puțin în principiu -, doar dacă există o reală înțelegere a textului şi nu are drept scop distorsionarea acestuia în limba în care se traduce. Situațiile concrete pot fi deosebit de specioase mai ales în măsura în care textul din limba sursă conține concepte, idei, mentalități, viziuni asupra lumii etc. la care limba țină nu a ajuns sau care îi sînt complet străine. Or, unul dintre rolurile principale ale traducerii este tocmai acela de a aduce universului spiritual al limbii țintă acea viziune diferită asupra lumii, indiferent de particularitățile pe care sistemul lingvistic şi mental al primitorilor le are.

Fără a neglija complexitatea traducerii ca proces care implică o multitudine de factori (precum nivelul de dezvoltare a aspectului literar, presiunile modelului cultural, constrîngerile date de specificul sacru al textului, relația dintre formă şi conținut, concepțiile traducătorilor şi ale revizorilor), avînd în vedere cazul concret propus spre observare, analiza care urmează se centrează pe aspectul mai sus relevat.

Sub *Ex*., 1, 19, PO prezintă: „nu sînt aşa evreianele cumu-s muierile eghiptiiane, că iale au mîndrie de-a moşirea şi mainte de ce venim la iale nasc". Față de acesta, BB prezintă: „«Nu-s ca muierile eghipetului ovreaicile, pentru că nascu mai nainte de cum a întra cătră dînsele moaşele;» şi năştea" ceea ce urmează cu fidelitate textului grecesc: Οὐχ ὡς αἱ γυναῖκες αἱ αἰγύπτιαι αἱ Ἑβραῖαι τίκτουσιν· τικτουσι γὰρ πρὸ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς αὐτας τὰς μαίας, καὶ ἔτικτον. Pe lîngă faptul că acest verset prezintă o diferență formală față de corespondentul său din BB, ceea ce poate surprinde este utilizarea în acea poziție a subst. *mîndrie*. Compararea textului grecesc cu cel maghiar arată că diferențele dintre cele două sînt date de alte cauze decît cele obişnuite. Mai mult decît textul grecesc, dă de bănuit textul latin: „Non sunt Hebraeae sicut Aegyptiae mulieres: ipsae enim obstetricandi habent scientiam, et priusquam veniamus ad eas, pariunt". Alături de faptul că textul latin diferă sub aspect formal de cel grecesc - ceea ce întăreşte ipoteza că acesta era un punct slab al textului sau că se produseseră unele prelucrări în acest loc -, devine evident faptul că ambele texte, grecesc şi latin, încearcă să eufemizeze o exprimare.

> Privind lucrurile din perspectivă hermeneutică, este dificil de crezut că nişte moaşe, aduse înaintea faraonului pentru a da socoteală de faptul că nu duseseră la bun sfîrşit porunca sa, ar fi fost atît de temerare şi lipsite de rațiune încît să-l înfrunte în mod inutil pe acesta, vorbind în mod deschis disprețuitor la adresa femeilor egiptene şi laudativ la adresa celor din neamul robit; după care să fie lăsate libere, poporul evreu să le construiască case şi să le cinstească apoi, şi toate acestea sub ochii egiptenilor.

Textul ebraic devine astfel singurul în măsură să lumineze lucrurile. Aici femeile evreice sînt caraterizate prin כִּי־חָיוֹת הֵנָּה. Ceea ce apare în textul ebraic corespunde foarte bine cu ceea ce găsim în textele maghiare, spre exemplu. Textul de la baza PO - neurmat cu maximă fidelitate - prezintă: „A Sido aszszonyálatoc nem olyãac, mint az Egiptusbeliec, mert *vastagoc* es minekelötte à Baba hozzaioc iutna, annakelötte szülnec", adică 'femeile evreice nu sînt precum cele egiptene, (că)ci sînt *viguroase* şi, încă

---

* Articol publicat în „Tabor", nr. 2 anul III, mai 2009, Cluj, p. 52-57.

BDD-A2656 © 2009 Mitropolia Clujului, Albei, Crişanei şi Maramureşului
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 20:16:07 UTC)

înainte ca moaşa să ajungă la ele acasa, nasc'. Versiunea maghiară modernă prezintă, credem, traducerea optimă, care surprinde întocmai ideea care era de redat. Termenul subliniat este înlocuit în B.magh. prin *életerősek*, ceea ce înseamnă 'vitalitate' 'forță, capacitate de a trăi, cu tot ceea ce implică viața'. De data aceasta, afrontul la adresa egiptencelor ar fi fost mai mare, dar atît de interpretabil încît rămîne deosebit de subtil. Considerînd că ideea de redat era aceasta, forma sub care a fost lansată, şi care se observă mai sus, era ceva mai crudă. O soluție pe deplin satisfăcătoare a fost imposibil de găsit, de aceea traducerile vechi şi moderne nu o prezintă. Fiind greu de îndeplinit toate condițiile impuse de textul ebraic în ansamblu (ca exprimare, sens şi sugestii), probabil că aceea utilizată în vechea traducere maghiară, în unele texte germane şi englezeşti este cea mai apropiată de textul ebraic.

Rămîn greu de neacceptat soluțiile eufemizante din textele grecesc şi latin. Deşi pare a fi foarte crudă, soluția care apare într-o traducere românească făcută direct din ebraică: „femeile ovreeşti nu sînt ca Egiptencile, ci ele sînt ca nişte fiare, înainte de vine moaşa la dînsele, au şi născut"[1], este nu doar corectă, dar ne arată şi un traducător care s-a lăsat constrîns de textul ebraic. Este de mare importanță faptul că segmentul acesta de text este caracteristic Elohistului, particularizat prin rigurozitate, stil sobru, sever, o mentalitate tradiționalistă, proprie mediului profetic, o expresie directă, uneori esoterizantă, dar nu eufemizantă. Mai mult, aceasta este soluția rabinică, ceea ce, din punctul nostru de vedere, este de natură să confere maximum de credit traducerii. Interesante sînt comentariile pe care această soluție le poate isca[2].

Traducerile care nu sînt fidele textului ebraic pierd soluția rabinică, în fapt nu o interpretare în adevăratul înțeles al cuvîntului, ci o cheie reală de înțelegere a versetului, singura prin care se revelă adevărul şi sensurile profunde ale versetului. Moaşele îi indică faraonului superioritatea neamului lor într-un mod cît se poate de subtil (dintre cei prezenți, toți cei care vor înțelege ceea ce ele spun vor rămîne înfricoşați pe moment şi nu vor îndrăzni să facă ceva rău moaşelor, cei care nu vor înțelege, vor lua cuvintele în sens literal), afirmînd relația intimă cu ordinea Universului. Date fiind valorile semantice ale termenilor cu care cuvîntul ebraic din text a fost echivalat, precum şi datorită concepțiilor referitoare la relația animal-om, ceea ce spun moaşele a putut părea a fi 'evreicile sînt ca nişte biete animale şi, datorită robusteții lor îşi aduc puii pe lume precum acestea, fără a avea nevoie de ajutor uman'. În realitate, ceea ce spun moaşele are un cu totul alt sens, pe care numai lectura textului în cheie rabinică îl poate dezvălui. Moaşele spun că 'evreicile au calitatea de a naşte firesc, aşa cum Dumnezeu o rînduit acest proces, neavînd nevoie de ajutor extern'. De fapt, ele afirmă relația intimă a neamului evreu cu natura, cu Universul şi cu Divinitatea. Moaşele spun că neamul evreilor nu este unul de rang secundar, perpetuarea sa nu este un proces asistat, care să aibă nevoie de ajutor pentru a se produce. Dimpotrivă, nefiind nicicum peiorativ, termenul חיות *chaiot*, 'bestie, fiară' se referă la primordialitatea (în sensul cel mai elevat şi mai onorant), la consubstanțialitatea cu esențele naturii şi ale Universului, forța vitală cea mai pură, derivată direct din actul divin creator.

De aceea considerăm că o soluție precum cea din textul maghiar reuşeşte să sugereze şi să redea în modul cel mai clar şi mai fidel sensul care era de redat, fără a falsifica forma. În fapt, traducerile greacă şi latină sînt, în acest punct, mai degrabă nişte interpretări făcute în funcție de realitățile sociale, de mentalitatea şi uzurile lingvistice din cele două lumi în care se traduceacare țin seamă mai degrabă de ceea ce ar rezulta în limbile țintă dacă s-ar reda forma din limba sursă, decît de o reală translare a unei concepții. Ele nu păstrează necesara relație cu textul ebraic şi pierd sensurile profunde şi reale ale respectivului segment de text. Astfel de situații rezultă din reinterpretarea textului prin prisma unor filosofii diferite, prin adecvarea acestuia la realități diferite ori modificate, conforme cu cele din culturile în care se traduce, dar neconforme celor din spiritualitățile de la care se traduce.

> Un caz de resemantizare a aceluiaşi cuvînt, care capătă, prin traducere, o nouă notă de conținut apare în: „Muierile încă care era *mîndre* cu mînule torcea (...)" (PO, *Ex.*, 35, 25) (magh. *bölchec* 'înțelept, chibzuit, prevăzător, filosof'), unde ideea de redat era 'îndemînatic, dotat, măiestru, iscusit'. În vechea română *mîndru* nu avea printre sensurile sale pe acela de 'în-de-mînare', de 'capacitate ridicată şi abilitate în a executa un meşteşug', 'meşteşugar dăruit de Dumnezeu, ager la minte, îndemînatic, capabil să înțeleagă să conceapă şi să făurească', dar asocierea cu 'iscusit' nu este deplasată, dată fiind comunitatea dintre cele două sfere semantice

[1] Vezi Jacques I. Moscovici, *Exodus şi Leviticus*, Ploesci, 1900.

[2] Comentariul prilejuit de versetul 19 din ediția bibliei comentate de Menochius (de Carrières) este următorul: „*Obstetricandi habent scientiam*. Hebraice est חיות *chaiot*, quod vivaces, vel vivificantes significat. Sensus est: ipsae sunt solertes, vivaci et sagaci ingenio, ideoque obstetricandi habent scientiam. Vel, ipsae vivaces, et vedetae sunt, et antequam obstetrix adsit, foetum edunt vividum et validum; vel, ipsae sunt vivificatrices, scientes scilicet partum vivum educere. Nec displicet quorumdam rabbinorum explicatio, qui interepretantur: Ipsae similes sunt bestiis, quae dum pariunt non egent obstetricius. Sic potuerunt loqui obstetrices, odium et despectum Hebraeorum simulantes, et illum, beneficio quod in illas conferebant, praetexentes. *Chaiot* bestias significat."

BDD-A2656 © 2009 Mitropolia Clujului, Albei, Crişanei şi Maramureşului
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 20:16:07 UTC)

atunci cînd este vorba despre calităţile intelectuale ale cuiva, abia *dibaci* îndepărtîndu-se oarecum de *mîndru*. În acest caz (care, de altfel, nu este singular în PO), dacă nu este vorba despre o echivalare mecanică[3], ar putea fi vorba despre o încercare de calc semantic, după termenul maghiar. În sprijinul acestei valori a termenului în PO vin şi alte situaţii. Astfel, sub *Ex*., 35, 10, unde este vorba despre construcţia Cortului şi a Arcei Legămîntului, făcîndu-se apel la meşteri, se spune: „Şi cine e dentre voi *mîndru* să vine şi să facă acealea ce Domnul au poruncit". De asemenea sub *Ex*., 35, 31-33, apare: „Şi l-au împlut cu Duhul lu Domnedzeu, cum *mîndru*, înţelegătoriu şi ştiutoriu să fie, Întru toată măiestriia a lucra den aur, argint şi den arame, Pietri a scobi şi a le încheia, leamne cu măiestrie a ciopli şi a face tot fealiul de lucru". Deşi, precum se poate şi de mai sus vedea, se utilizează şi termenul *măiestrie*, mai potrivit pentru a reda ideea 'îndemînare, abilitate, capacitate de a executa o activitate manuală care poate îmbina şi apoi transforma utilul în artistic', pe de o parte nu se poate cere prea multă specializare şi nuanţare termenilor pe care limba îi avea la dispoziţie, pe de altă parte, se pot constata diferenţe între mărimea sferelor termenilor utilizaţi[4]. (vezi şi *Ex*., 28, 3, unde este vorba despre „cei înţelepţi la cuget" şi care sînt chemaţi să-i facă „veşmintele lui Aaron"; apoi, în *Ex*., 31, 3-4, unde Vesaleel este „împlut cu duhul lu Dumnedzeu, cu mîndrie, înţelepciune, cunoştinţă şi cu toată măestriia"[5], de asemenea, tot în PO, *Gen*., 41, 39, unde, după ce Iosif tălmăceşte visele Faraonului şi îi face acestuia recomandări spre aprovizionare, Faraonul consideră că cel mai potrivit pentru a organiza, a conduce şi a exploata noua institutie este cel care a gîndit-o şi îl numeşte pe Iosif „înţelept şi mîndru" (în magh. „eszess es bölch").

Chiar dacă în exemplele de mai sus este vorba despre obiecte situate în ordinea sacralităţii, a căror realizare conform indicaţiilor divine nu putea fi lăsată la îndemîna unor simpli meşteri, rămîne o realitate faptul că, în concepţia ebraică, înţelepciunea ca trăsătură are o puternică componentă practică, meşteşugarul fiind nu doar îndemînatic şi iscusit, ci şi înţelept[6].

Pe de altă parte, deşi nu putem nega vechilor traducători şi limbii române capacitatea de a face distincţii fine, cel puţin uneori, nici nu trebuie operate analize ca şi cum atît traducătorii cît şi limba română ar fi funcţionat mereu la cotele maxime (pe care doar rareori le atingeau). În primul cap al *Exodului* din PO, în versetul 10 noul Faraon spune: „Veniţi cu mîndrie să-i călcăm pre ei (…)". De data aceasta, textul maghiar prezintă forma *ockal*, aceasta mult mai potrivită pentru a reda ideea 'înţelepciune practică' decît cea utilizată în rest (*bölcs*).

Din această ultimă perspectivă, se poate considera că traducătorul PO a înţeles şi, în consecinţă, a vrut se traducă 'femeile evreice nu sînt precum cele egiptene, (că)ci au ştiinţa şi capacitatea de a naşte fără ajutorul moaşei'.

Sigle şi Bibliografie

B.magh. = *Biblia* (…), Budapest, 1976.

[3] După cum se poate constata din analiza multor situaţii care apar în vechile texte româneşti (astfel de exemple apar şi în prezenta lucrare), adeseori, traducătorul confruntat cu un termen străin ce avea mai multe sensuri, cărora le corespundeau în română mai multe cuvinte, utiliza în traducere acel termen românesc care echivala sensul de bază sau pe cel mai puternic, al respectivului cuvînt străin. Un astfel de exemplu apare sub *Ex*., 19, 2, unde lat. „castamentati sunt in eodum loco", tradus în maghiară prin „tabort iaranac ot". Neînţelegînd exact despre ce este vorba, traducătorul PO va echivala prin: „îmblară tabăra acolo". Aceasta este una dintre acele situaţii în care este dificil de spus cu certitudine că traducerea ar fi greşită. Cu toate acestea, valoarea termenului *iaranac* din textul maghiar este echivalentă cu cea a verbului din textul latin, dar împreună numai împreună cu subst. *tabort*, fiind vorba despre 'aşezarea unei tabere militare'. Fireasca deosebire se referă la aceea că procesul este conceput şi exprimat cu mijloacele limbii maghiare. Verbul magh. *jár*, derivatele sale, precum şi celelalte cuvinte din familia sa cunosc numeroase contexte, sintagme şi expresii în care apar, cu diferite grade de specializare, în multe dintre acestea fiind vorba despre expresii idiomatice. După cîteva sute de ani, B.magh., spre exemplu, utilizează, în acelaşi loc, sintagma „Táborukat (...) ütöttek", care tradusă în acelaşi fel în care s-a procedat în PO, ar genera structura *„bătură tabără".

[4] În ceea ce priveşte primul aspect, limba română tocmai se exersa în a urma diferenţele, uneori fine, alteori necaracteristice limbii române, pe care textul biblic le avea. În ceea ce priveşte cel de-al doilea aspect, seriile sinonimice care apar în textele româneşti, fără a avea corespondenţi în textele străine de tradus, aveau, uneori, tocmai rolul de a încerca să acopere nevoile semantice ale textului.

[5] Vezi şi PO *Ex*., 35, 31.

[6] În spiritualitatea ebraică virtuţile intelectuale sînt preponderent practice. Înţelepciunea este arta succesului, a reuşitei obţinute prin urmarea întocmai a unui plan bine întocmit. Este nevoie, aşadar, de un plan bine gîndit, coerent articulat, care să prevadă tot felul de posibilităţi, ceea ce înseamnă că acela care întocmeşte planul are capacităţi intelectuale ridicate. Totodată, însă, pasul următor este decisiv: aplicarea planului. Acest pas nu necesită doar procesele de ordin cogitaţional, ci şi abilităţi de ordin practic, experienţă asimilată, voinţă, suplеţe în gîndire şi în acţiune, instincte bine adaptate la realitate. În general, conducătorii sînt cei care trebuie să aibe neapărat o astfel de înţelepciune, în parte nativă, dar care, în cazuri excepţionale, poate fi dobîndită şi pe alte căi decît cele supuse timpului: „Iosue vero filius Nun repletus est Spiritu sapientiae, quia Moyses posuit super eum manus suas. Et oboedierunt ei filii Israel, feceruntque sicut praecepit Dominus Moysi".

BDD-A2656 © 2009 Mitropolia Clujului, Albei, Crişanei şi Maramureşului
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 20:16:07 UTC)

Bacuez L., *Manuel ou Cours de l'Écriture Sainte, Nouveau Testament*, Paris, 1886-1888.
Barr J., *The typology of literalism in ancient biblical translations*, Göttingen, 1979 (extras).
BB = *Biblia 1688*, ediție întocmită de V. Arvinte, I. Caproşu, Al. Gafton, Laura Manea, N.A. Ursu, 2. vol., Iaşi, 2001, 2002.
Bensew J.L., *Ozar heschoroschim hebräisch-deutsches & deutsch-hebräisches Wörterbuch über das alte Testament*, Wien, 1864.
Biblia (...), versiune diortosită după Septuaginta, redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Bucureşti, 2001.
Biblia (…), Budapest, 1976.
Biblia Hebraica ex recensione Aug. Hahnii cum Vulgata interpretatione Latine, 1 *Genesis* - *II Regum*, Lipsiae, MDCCCLXVIII.
Biblia sacra secundum Vulgatam clementinam (...), Ratisbonae, 1922.
Brown F. et alii, *A hebrew and english lexicon of the Old Testament*, with an appendix containing the biblical aramic. Based on the lexicon of William Gesenius as translated by Edward Robinson, Boston, 1906.
Brown, Raymond E., Joseph A. Fitzmyer, Roland E. Murphy, *Introducere şi comentariu la* ***Sfînta Scriptură***, vol. I, trad. P. Dumitru Groşan, ed. Silviu Hodiş, Tîrgu Lăpuş, 2005.
Cornițescu E., Abrudan D., *Limba ebraică biblică*, Bucureşti, 1996.
Cruchet N., *Histoire de la Sainte Bible. Ancien et Nouveau Testament*, Tours, 1891.
de Carrières = *Sainte Bible* contenant l'Ancien et Nouveau Testament avec une traduction française en forme de paraphrase, par le R.P de Carrières, et les commentaires de Menochius, tome premier, Lille, 1843.
Die Bibel, oder die ganze Heilige Schrift des altern und neuen Testaments. Nach der deutschen Uebersetzung Martin Luthers, Stuttgart, 1970.
Douglas, J.D. et alii, *The New Bible Dictionary*, London, 1962.
Ferrière E., *Paganisme de Hébreux jusqu'à la captivité de Babylone*, Paris, 1884.
Fuerst J., *Hebräisches und chaldäisches Schulwörterbuch über das Alte Testament*, Leipzig, 1897.
Gafton Al., *După Luther. Traducerea vechilor texte biblice*, Iaşi, 2005.
Gesenius W., *Geschichte der hebräischen Sprache und Schrift*, Leipzig, 1815.
Gesenius W., *Hebräisches und chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*, von ~, Leipzig, 1825.
La Bible de Jérusalem traduite des textes originaux (...) par B. et L. Hurault, J. Van Der Meersch, Paris, 1994.
La Sainte Bible Polyglotte, contenant le texte hébreu original, le texte grec des *Septante* le texte latin de la *Vulgate* et la traduction française de M. L'Abbé Glaire avec les différences de l'hébreu, des *Septante* et de la Vulgate; (...) par F. Vigouroux, *Ancien Testament*, tome I *Le Pentateuque*, Paris, 1900.
Leopold E.F., *Lexicon hebraicum et chaldaicum* in libros Veteris testamenti ordine etymologico compositum in usus scholarum, Lipsiae, 1910.
Librorum Veteris Testamenti canonicorum, pars prior, graece, Pauli de Lagarde (...) Gottingae, 1883.
Millord A.R., *La Bible devant notre ere. Le témoignage de l'archeologie*., Laussane, 1983.
N.T. Cath. = *Noul Testament*, tradus şi adnotat de Pr. Dr. Emil Pascal, Paris, 1975.
Novum Testamentum Graece et Latine. Textum graecum post E. Nestle et E. Nestle (...), Stuttgart, 1984.
PO = *Palia de la Orăştie (1582)*, vol. I Textul, vol. II Studii, ed. de V. Arvinte, I. Caproşu, Al. Gafton, S. Guia, Iaşi, 2005, 2007, pentru textul maghiar *Palia de la Orăştie 1581-1582*, text-facsimile-indice, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, 1968.
Segond = *La Sainte Bible* traduite sur les originaux hébreu et grec par Louis Segond, avec les parallèles chaînes de références, notes explicatives et commentaires de C.I. Scofield, Paris, 1989.
Septuaginta = Η ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑ / VETUS TESTAMENTUM GRAECUM juxta Septuaginta interpretes, ex auctoritate Sixti Quinti Pontificis Maximi Editum juxta exemplar originale Vaticanum. (...) Cum latina translatione, animadversionibus, et complementis ex aliis manuscriptis. Cura et studio J.N. Jager (...) tomus primus, Parisiis, M DCCC LXXVIII.
Septuaginta. Id est Vetus Testamentum Graece ixta 70 interpretes (...), *Leges et historiae*, Stuttgart, 1935.
The Old Testament The Authorized or King James Version of 1611 (...), Cambridge, 1996.
Vigouroux F., *Les Livres saints et la Critique rationaliste*, Paris, 1885-1998.
Vigouroux F., *Manuel ou Cours de l'Écriture Sainte, Ancien Testament*, Paris, 1888-1889.
Vulgata = Biblia sacra iuxta *Vulgatam* versionem (...) recensuit et brevi apparatu instruxit Robertus Weber Osb, editio altera emendata, tomus I, *Genesis-Psalmi*, Stuttgart, 1975.
Wegener G.S., *6000 years of the Bible*, New York, 1963.

BDD-A2656 © 2009 Mitropolia Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-01 20:16:07 UTC)